

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.51>

Д. М. Цехан

*доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»*

С. П. Чумак

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ТА ОБШУКУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЦИДИВІСТІВ

Постановка проблеми. Значну питому вагу у структурі діяльності із розслідування злочинів, займає проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих розшукових дій, які виступають ключовими процесуальними інструментами отримання фактичних даних з метою їх подальшого використання у доказуванні. Зважаючи на це, невід'ємним елементом криміналістичної методики розслідування злочинів є виокремлення та обґрунтування тактичних особливостей проведення слідчих дій, зважаючи на специфіку конкретних видів злочинної діяльності та особливих умов, у який відбувається процес розслідування злочинів. Більше того, вдосконалення відомих методів розслідування і пошук нових завжди були ключовими завданнями криміналістичної науки, а не лише такого її розділу як криміналістична методика розслідування окремих видів злочинів. Принагідно зазначимо, що у порівнянні із раніше чинним кримінальним процесуальним законодавством, сьогодні відповідний інструментарій слідчого щодо формування доказів у кримінальному провадженні значно розширено шляхом формування розгалуженої системи слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які мають своє функціональне призначення та спрямованні на отримання доказової інформації у різних проце-

суальних та організаційно-тактичних умовах. Необхідно зауважити, що незважаючи на відносну традиційність розслідування злочинів вчинених рецидивістами, організаційно-тактичні особливості реалізації слідчими відповідного процесуального інструментарію не знайшли детального висвітлення у наукових джерелах, хоча особа рецидивіста зумовлює суттєві особливості у тактиці проведення звичних для працівників поліції слідчих (розшукових) дій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх років питання проведення обшуку та огляду досліджувались такими вченими як: О.А. Антонюк, О.В. Батюк, О.Л. Дульський, Д.В. Деревняк, М.А. Грига, Д.А. Морозов, А.В. Макашов, В.В. Тіщенко, О.В. Швидкова, В.Ю. Шепітько та іншими науковцями. Водночас, особливості проведення таких слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, які вчиняються рецидивістами не знайшло детального висвітлення у наукових джерелах останніх років.

Мета статті. Метою статті є визначення та характеристика організаційно-тактичних особливостей проведення обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених рецидивістами.

Викладення основного матеріалу. Опрацювання матеріалів практики розслідування

злочинів, вчинених рецидивістами дозволяє відзначити, що слідчі (розшукові) дії, які проводяться під час розслідування умовно можуть бути розподілені на чотири групи у відповідності до свого функціонального призначення: а) слідчі дії пошукового характеру, які спрямовані на встановлення особи невідомого рецидивіста та виявлення фактичних даних щодо обставин кримінального правопорушення; б) слідчі дії перевіркового та уточнюючого характеру, які спрямовані на перевірку та деталізацію окремих обставин, які стосуються кримінального правопорушення. Необхідно зауважити, що такі дії є особливо актуальними у слідчій ситуації, коли інформація щодо злочинної діяльності рецидивіста отримана з місць позбавлення волі, наприклад у випадку можливої причетності останнього до нерозкритого злочину минулих років; в) слідчі дії, спрямовані на перевірку причетності рецидивіста до вчинення інших злочинів, які залишились латентними, або щодо яких інформація про особу злочинця відсутня; г) слідчі дії спрямовані на нейтралізацію протидії розслідуванню з боку рецидивіста та системи його зв'язків.

Безумовно, необхідно відзначити, що вказана класифікація не є безапеляційною, оскільки неможливо виокремити лише вузьке функціональне призначення тієї чи іншої слідчої дії.

Перш за все необхідно звернути увагу на проведення огляду, який є ключовим засобом отримання фактичних даних та орієнтуючої інформації на початковому етапі розслідування. Акцентуючи увагу на тактичному боці слідчого огляду, слушно підтримати позицію В.К. Весельського, який зауважує, що слідчий огляд, з гносеологічної точки зору, здійснюється шляхом застосування комплексу пізнавальних методів, процедур, прийомів. Домінуючим виступає такий загальнонауковий метод пізнання, як спостереження. Цей метод поєднується з іншими такими методами: вимірюванням, порівнянням, описом, а за необхідності – з експериментом, але резуль-

тати їх застосування реалізуються в процесі огляду по-різному [1, с. 152-153].

Вивчення кримінальних проваджень щодо розслідування злочинів, вказаної категорії свідчить, що незалежно від виду вчиненого злочину загальнокримінальної спрямованості проведення огляду передбачає обов'язкову участь окрім слідчого таких осіб: а) дільничного офіцера поліції, на території обслуговування якого вчинено злочин; б) оперативного уповноваженого підрозділу карного розшуку; в) експерта-криміналіста відповідного профілю (залежить від класу та видової належності предметів виявлених на місці вчинення злочину); г) слідчого, у провадженні якого знаходяться кримінальні провадження щодо аналогічних злочинів, вчинених на території обслуговування, якщо є підстави вважати, що вони вчинені однією особою чи групою осіб, а також висувається версія щодо серійності злочинної діяльності.

При цьому під час проведення огляду в кожного з наведених суб'єктів є відповідна система завдань, на виконання яких і спрямовується їхня діяльність. У контексті цього, особливу увагу необхідно звернути на функціональну спрямованість діяльності іншого слідчого на місці вчинення злочину, зокрема, як правило, його завданням є: а) базуючись на досвіді проведення огляду за аналогічними злочинами, локалізація місця проведення огляду та визначення додаткових місць, які потребують огляду (наприклад, у випадках коли рецидивіст перед вчиненням розбійного нападу спостерігав за жертвою із конкретного місця чи очікував її підходу до безпосереднього місця вчинення злочину); б) конкретизувати механізм вчинення злочину, використовуючи виявленні сліди та метод аналогії із раніше вчиненими злочинами; в) надати допомогу у висуненні початкової робочої версії та орієнтуванні працівників оперативних підрозділів на відпрацювання конкретних осіб чи об'єктів; г) обґрунтувати версію щодо можливої серійності злочинної діяльності.

Безумовно, що у даному випадку так, як під час проведення огляду за іншими катего-

ріями злочинів перед слідчим постає відповідна система завдань, які потребують вирішення ключовим із яких є:

визначення окремих елементів технології злочинної діяльності, зокрема алгоритму дій та поведінки особи злочинця на місці вчинення злочину. Успішне виконання цього завдання передбачає послідовну реалізацію типового алгоритму під час проведення огляду, зокрема: а) виявлення та локалізація слідів, вчинення злочину, які забезпечують висунення логічного припущення за схемою: особливості способу вчинення > ймовірна характеристика особи злочинця; б) виявлення слідів, які свідчать про вчинення злочину рецидивістом.

Іншим важливим учасником огляду місця події під час отримання інформації про вчинення злочину рецидивістом є працівник карного розшуку. У контексті розслідування справ досліджуваної категорії діяльність на місці події спрямовується на:

огляд прилеглої до місця злочину території з метою:

– виявлення можливих місць засідки рецидивіста, спостереження за об'єктом, тимчасового розміщення об'єктів, які не використовували безпосередньо під час вчинення злочину;

– виявлення знарядь учинення злочину та окремих предметів викрадених із місця вчинення злочину. Особливої актуальності такі заходи набувають у разі вчинення злочинів ситуативними рецидивістами, які здійснюють злочинну діяльність для задоволення власних побутових потреб, оскільки останні: залишають знаряддя вчинення злочину неподалік від місця його вчинення; розпочинають вживання викраденого майна, наприклад алкогольних напоїв неподалік місця вчинення злочину, залишаючи порожні пляшки та інші матеріальні сліди, зокрема втрачаючи пильність у результаті алкогольного сп'яніння тощо.

огляд виявлених на місці злочину знарядь із метою:

– визначення класифікаційної групи знарядь учинення злочину;

– висунення оперативної версії щодо мож-

ливого місця виготовлення використаних знарядь та її перевірка за допомогою наявних у розпорядженні оперативного працівника можливостей;

– порівняння виявлених на місці вчинення злочину предметів із предметами, використаними під час вчинення інших злочинів, із метою перевірки версії щодо серійності злочинної діяльності.

Крім того, проаналізовані нами кримінальні провадження дозволяють стверджувати, що в окремих випадках до огляду місця події залучається потерпілий із метою:

– деталізації механізму вчинення злочину;

– орієнтування учасників огляду щодо напряму залишення злочинцем місця події та місця початку вчинення злочину у випадку, якщо вони не збігаються.

Продовжуючи, необхідно також звернути увагу й на організаційно-тактичні особливості проведення обшуку під час розслідування злочинної діяльності рецидивістів.

Принагідно зауважити, що незважаючи на закріплення у КПК України широкого спектру слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів, під час розслідування злочинної діяльності загальнокримінальної спрямованості обшук залишається однією із найбільш ефективних слідчих (розшукових) дій.

Аналіз практики розслідування злочинів, вчинених рецидивістами свідчить, що у залежності від етапу розслідування, повноти матеріалів, які містяться у кримінальному провадженні та вихідної слідчої ситуації у конкретний момент розслідування, обшук як слідча дія може мати різну функціональну спрямованість, зокрема: *пошуковий* або *розшуково-фіксуєчий характер*. Безумовно, що такий розподіл є доволі умовним оскільки у практичній площині чітке розмежування таких функцій є ускладненим. Водночас, для наукового пізнання такий поділ має відповідне методологічне значення оскільки дозволяє детальніше окреслити організаційно-тактичні особливості проведення такої слідчої (розшукової) дії.

Опрацювання матеріалів кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, вчинених рецидивістами, свідчить, що обшук, функціонально спрямованістю якого є пошук фактичних даних, які мають значення для доказування у кримінальному провадженні, як правило, проводиться на початковому етапі розслідування та характеризується відповідними організаційно-тактичними особливостями, зокрема:

по-перше, типовість об'єктів на які спрямована така слідча (розшукова) дія. У контексті цього, необхідно відзначити, що у даному випадку обшуки проводяться за відсутності деталізованої інформації, а місцями таких обшуків можуть бути:

а) місця проживання осіб, які нещодавно звільнилися із місць позбавлення волі, не стали на шлях виправлення, можуть продовжувати злочинну діяльність та прибули на територію оперативного обслуговування відповідного підрозділу;

б) місця проживання осіб, які знаходяться під адміністративним наглядом та притягувались до кримінальної відповідальності за вчинення аналогічних чи дотичних злочинів щодо злочинної діяльності за фактом вчинення якої розпочато кримінальне провадження;

в) місця проживання та систематичного знаходження осіб, які можуть бути причетними до такої злочинної діяльності, зокрема: по-перше, особи, які могли виготовити специфічні знаряддя для здійснення злочинної діяльності, якщо останні з високим ступенем ймовірності ідентифіковані у результаті проведення інших слідчих (розшукових) дій; по-друге, особи, які систематично забезпечують обіг майна, здобутого у результаті злочинної діяльності на відповідній адміністративно-територіальній одиниці; по-третє, осіб, які повністю асоціюють себе із кримінальним середовищем та могли сприяти тимчасовому переховуванню злочинця, знарядь вчинення злочину та майна, здобутого за результатами злочинної діяльності;

по-друге, необхідність одночасного проведення обшуків у різних місцях, що потребує залучення додаткових сил чи засобів.

Деякі інші організаційно-тактичні особливості характеризують обшук, який проводиться на подальшому етапі розслідування, що зумовлюється такими чинниками: а) наявність у розпорядженні слідчого інформації щодо особи злочинця-рецидивіста; б) попереднє проведення відповідної системи слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій з метою інформаційного забезпечення проведення обшуку; в) необхідність планування проведення обшуку; г) наявність інформації щодо конкретних об'єктів на які спрямований обшук. Необхідно також відзначити, що, додатково, тактика проведення таких обшуків зумовлюється тим чи затриманий рецидивіст, оскільки в інших випадках обшуки, як правило, проводяться у комплексі із процесуальними та тактичними заходами, спрямованими на затримання особи, що впливає на організаційно-тактичні особливості проведення слідчої (розшукової) дії.

Так, перш за все необхідно звернути увагу на особливості підготовки до проведення обшуку, оскільки злочинці-рецидивісти мають тривалий досвід злочинної діяльності та детально ознайомлені із прийомами та методами слідчої та оперативно-розшукової діяльності. На нашу думку, можна виокремити такі етапи підготовки до проведення обшуку з метою його ефективної реалізації:

по-перше, аналіз архівних кримінальних проваджень щодо особи за наявності такої можливості без значної витрати часового ресурсу. Цей напрям підготовки до проведення обшуку дозволяє: а) визначити типові моделі поведінки особи після вчинення кримінального правопорушення щодо розпорядження знаряддями вчинення злочину та майном, отриманим за результатами злочинної діяльності; б) встановити зв'язки особи, які невідомі слідчому під час розслідування конкретного кримінального провадження, які можуть забезпечувати переховування особи, знарядь вчинення злочину чи майна отриманого у результаті злочинної діяльності; в) визначити типову модель поведінки особи

під час проведення обшуку та вжити необхідних заходів щодо забезпечення нейтралізації протидії проведенню обшуку;

по-друге, аналіз соціально корисних та кримінальних зв'язків рецидивіста з метою визначення основних та додаткових об'єктів обшуку;

по-третьє, визначення кола осіб, які потребують залучення під час безпосереднього проведення обшуку, зокрема оцінки можливості збройного опору працівникам поліції під час проведення такої слідчої дії;

по-четверте, визначення необхідності та проведення за потреби агентурно-оперативних заходів та слідчих (розшукових) дій з метою: а) конкретизації об'єктів обшуку, шляхом встановлення візуального спостереження за окремими зв'язками рецидивіста; б) постановка працівником оперативного підрозділу відповідних задач негласним працівникам щодо додаткового вивчення об'єкта, де планується проведення обшуку.

Необхідно зауважити, що у випадку коли затриманий рецидивіст буде вертикальну

кримінальну кар'єру та є суб'єктом злочинного впливу, проведення системи агентурно-оперативних заходів під час підготовки до обшуку є обов'язковим. Безумовно, що з організаційно-тактичного боку підготовка до проведення обшуку включає й інші структурні елементи, які є обов'язковими у разі проведення такої слідчої дії під час розслідування будь-якого кримінального провадження і тому нами не аналізуються.

Висновки. Підсумовуючи, звернімо увагу, що незважаючи на традиційність злочинної діяльності рецидивістів (вчинення злочинів загально кримінальної спрямованості), специфіка особи злочинця, зокрема: а) наявність тривалого досвіду злочинної діяльності; б) обізнаність щодо форм та методів роботи оперативних та слідчих підрозділів; в) наявність стійкої мотивації щодо ведення протиправного способу життя та широка система зв'язків у злочинному середовищі тощо здійснює значний вплив на вибір конкретних організаційно-тактичних прийомів під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Анотація

У статті звернута увага, що серед усіх кримінальних процесуальних засобів, основним інструментом формування доказової бази є відповідна система слідчих (розшукових) дій організація і тактика проведення яких прямо залежить від особливостей механізму злочинної діяльності щодо якої здійснюється досудове розслідування. Звернута увага на те, що особливості організації і тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, вчинених рецидивістами недостатньо досліджена у сучасних наукових джерелах.

Залежно від функціональної спрямованості під час розслідування, слідчі (розшукові) дії класифіковано на чотири групи. Сформульований перелік осіб, які обов'язково залучаються до проведення огляду під час розслідування злочинів цієї категорії. Крім того, визначено та охарактеризовано функціональну спрямованість кожного з учасників огляду. Детально охарактеризовані завдання, які вирішуються слідчим під час проведення огляду. Також, виокремлені завдання, які вирішуються працівником оперативного підрозділу під час проведення огляду. Охарактеризовані завдання, які вирішуються під час огляду прилеглої до місця вчинення злочину території та знарядь вчинення кримінального правопорушення. Звернута увага на випадки необхідності залучення потерпілого під час проведення огляду.

Охарактеризовані організаційно-тактичні особливості проведення обшуку на початковому та подальшому етапах розслідування. Особлива увага звернута на необхідність опрацювання матеріалів архівних кримінальних проваджень під час проведення обшуку та визначена система завдань, які вирішуються у процесі такого аналізу. Виокремлено форми та напрями

негласної роботи оперативних підрозділів під час підготовки до проведення обшуку, зокрема охарактеризовані завдання, що вирішуються до допомогою негласних працівників.

Ключові слова: кримінальне провадження; досудове розслідування; слідчі (розшукові) дії; огляд; обшук; організація і планування обшуку; завдання обшуку.

Tsekhan D. M., Chumak S. P. Organizational and tactical features of inspection and search during the investigation of the criminal activity of recidivists

The article draws attention to the fact that among all criminal procedural means, the main tool for forming the evidential base is the appropriate system of investigative (search) actions, the organization and tactics of which directly depend on the features of the mechanism of criminal activity in relation to which the pre-trial investigation is carried out. Attention is drawn to the fact that the peculiarities of the organization and tactics of conducting investigative (search) actions during the investigation of crimes committed by recidivists are not sufficiently researched in modern scientific sources.

Depending on the functional orientation during the investigation, investigative (search) actions are classified into four groups. Formulated list of persons who must be involved in the inspection during the investigation of crimes of this category. In addition, the functional orientation of each of the review participants was defined and characterized. The tasks to be solved by the investigator during the inspection are described in detail. Also, the tasks that are solved by the employee of the operative unit during the inspection are highlighted. The tasks that are solved during the inspection of the territory adjacent to the crime scene and the tools of the criminal offense are characterized. Attention is drawn to cases of the need to involve the victim during the examination.

The organizational and tactical features of the search at the initial and subsequent stages of the investigation are characterized. Special attention is paid to the need to process the materials of archival criminal proceedings during the search, and a system of tasks to be solved in the process of such analysis is defined. The forms and directions of clandestine work of operative units during the preparation for the search are highlighted, in particular, the tasks solved with the help of clandestine workers are characterized.

Key words: criminal proceedings; pre-trial investigation; investigative (search) actions; review; search; organization and planning of the search; search task

Список використаних джерел:

1. Весельський В.К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 151–158.